

podarskem sožitju krajanov z Nanosom. Spregovorila je o načinu dela, navadah in življenju, ki ga je dolinski kmet nekoč živel na Nanosu. Podrobneje je predstavila košnjo na Nanosu, gozdarjenje, pridobivanje "flanc" ter nahiranje zelišč in gozdnih sadežev.

V obširni razpravi je predstavila preteklost šolstva v kraju Vlasta Tul. V uvodu je poudarila pomen šole v razvoju kraja. Poleg cerkve, župnišča, raznih društev in kasneje tudi nilekarne je pomenila sree kraja. Po posameznih poglavjih obravnava najprej začetke šolstva v kraju do osnovnošolskega zakona leta 1869, nato obdobje od leta 1869 do konca prve svetovne vojne, obdobje pod Italijo ter čas od leta razpada Italije do ukinutve popolne osemletke leta 1966. Avtorica se je dotaknila tudi skrbi za šolske prostore in šolske potrebe, organiziranosti šole, učiteljev, šolskih prostorov in šolskega vrta. V Podnanosu so organizirali tudi izobraževalne tečaje in kmetijsko-gospodarsko šolo.

Nekoliko skrajšano in predelano diplomsko nalogo o društveni dejavnosti v Št. Vidu v obdobju 1868-1926, od ustanovitve čitalnice leta 1868 do razpusta izobraževalnega društva leta 1926, je prispevala Suzana Bratož. Prikazala je živahno kulturno udejstvovanje v najhujšem podeželskem okolju, katerega namen je bila skrb za izobrazbo človeka in dvig njegove kulturne ravni ter narodne zavesti.

Andreja Žvanut pa je za zbornik prispevala nalogo, ki jo je pripravila za gibanje Znanost mladini. Glavni cilj prispevka z naslovom Običaji življenjskega in koledarskega cikla po naših vaseh je prikaz življenja nekdanje šembijske skupnosti kakor se je izražala z običaji ob posameznih življenjskih mejnikih (rojstvo, poroka, smrt) in ob prazničnih dnevih skozi koledarsko leto.

V zapisu o znanih Šembideih izpod peresa Ivanke Uršič so predstavljene nekatere znane osebnosti, rojene v Št. Vidu ali kako drugače povezane z njim, ki so s svojim delom veliko prispevale za domači kraj, ali se uveljavile tudi v širšem slovenskem prostoru in v tujini. Med osebnostmi, ki so vtisnile kraju poseben pečat, so Matija Vertovec, Rihard Dolenc, Viktor Kopat, Stanko Premrl, Janko Premrl Vojko, Janez Kovač... Od živih Šembideev, ki se s svojim delom uveljavljajo v širšem slovenskem prostoru in v tujini, pa so omenjeni le tisti, ki so dobili mesto v Primorskem slovenskem biografskem leksikonu.

Med večletnim zbiranjem različnega gradiva o domačem kraju je bil Jurij Rosa posebno pozoren na zapise, ki so vsebovali vtise, mnenja ali ocene o kraju, njegovi legi in naravnih danostih, zlasti pa o prebivalcih in njegovih značilnostih. Kot pravi avtor sam, taki zapisi v glavnem ne vsebujejo kakih pomembnih podatkov za prikaz širše in ožje zgodovinske podobe kraja, vsekakor pa pritegnejo s svojo vsebino, ker so na poseben način neke vrste "ogledalo" kraja in ljudi skozi različna obdobja preteklosti. V tem sklopu je tudi nekaj izbranih pesmi, ki v vezani besedi opevajo kraj, se nanj nanašajo ali od tukaj izvirajo.

Martina Stupar in Anica Cernatič-Gregorič sta prispevali izsledke o geološki zgradbi, naravnogeografskih značilnostih in naravni dediščini kraja in okolice.

Damijana Fortunat-Černilogar in Jurij Rosa v prispevku predstavljata pomembnejše spomenike zgodovinske in tehniške dediščine v kraju.

Zbornik zaključuje ohsežen prispevek Jurija Rosa o pomembnejših umetnostnih spomenikih v kraju in okolici: župnijska cerkev sv. Vida, podružne cerkve sv. Kozma in Damjana, sv. Hieronima na Nanosu, sv. Trojice v Pasjem Repu, sv. Nikolaja (Miklavža) pod Nanosom, graščina Rosenek (Rožnik) - Dolenčev grad, graščina Schiwitzhofen - Živčev grad in Zajčji grad - Tavčarjeva hiša.

Zbornik je opremljen z barvnim ovitkom, na katerem sta fotografija kraja in njegova geografska lega na delu zemljevida občine Vipava. Slikovno gradivo je zbral in podnaslovil z ustreznimi podatki o njegovem izvoru urednik sam in pomembno dopolnjuje posamezne prispevke. Objavljeni so posamezni dokumenti in fotografije, zlasti pa več starejših razglednic kraja.

Delo je prelepo darilo urednika in glavnega pisca Jurija Rosa rojstni vasi in bi si jo lahko želel sleherni kraj.

Ivanka Uršič

Ivica Žnidaršič, Nekaj o vojni škodi in pravicah (Zgodovinska, pravna in humanitarna dejstva), Ljubljana, RKS 1996, 202 strani

Knjiga Ivica Žnidaršiča O vojni škodi in pravicah ter sprenuna beseda dr. Toneta Ferencja Slovenski izgnanci 1941-1945 - civilne žrtve vojnega nasilja je izšla v razgibanem trenutku, ko se na različnih ravneh ponovno odpirajo vsebinska vprašanja o dogodkih v času druge svetovne vojne. Pri celotnem dogajanju, ki je razburkalo dogajanje, ne le pri nas, ampak razburja duhove tudi drugje v Evropi, gre, kot se da iz povedanega že razbrati, za proces historične revizije, ki se problematike druge svetovne vojne loteva na različne načine. V vsaki državi ima to delovanje svoje značilnosti, ki jih definirajo teme nacionalne zgodovine. V Sloveniji so se po osamosvojitvi leta 1991 začele pojavljati teze o nepotrebnosti partizanskega boja. Marsikaj je bilo napisanega in izdanega v smislu teze, da okupator le ni bil tak, kot smo ga slikali vsa povojna leta. Podobne teorije izmikanja so dobile svojo domovinsko pravico tudi v resnih razpravljanih, ki so raznarodovalne načrte okupatorskih držav v drugi vojni skušali zmanjšati do tiste mere, kot da jih ni bilo.

Ko na en način iščemo pravico za žrtve povojnih dogajanj, ne smemo pozabljati vse to, kar so Slovenci prestali v drugi vojni, ko je prišlo do nasilnega razkosanja Slovenije in množičnega izгона Slovencev leta 1941 v izgnanska taborišča širom Reicha in drugam, izгона Slovencev v koncentracijska taborišča in na prisilno delo. Kot piše dr. Tone Ferenc v sprenni besedi, je bil namen okupatorjev izničiti slovenski narod kot etnično enoto, saj je bil izgnan vsak deseti Slovenec, ki je živel tedaj na nemškem zasedenem območju, kar je najvišji odstotek izgnancev v vseh zasedenih evropskih deželah. Slovenski izgnanci so bili razseljeni od Poljske do Francije, od Makedonije do Severne Nemčije. Trpeli so vsestransko pomanjkanje, ob prihodu domov pa mnogi niso našli ničesar. Zmanjševanju in pozabljanju te problematike se je avtorica uprla z izdajo študije, ki obravnava problematiko slovenskih izgnancev v letih 1941-1945 in popis vojne škode ter uveljavljanje pravic do njenega povračila. Raznarodovalni programi okupatorjev so dejansko sledili cilju uničenja in potujčevanja Slovencev. Mogoče so bile metode uničevanja v primerjavi z židovskim narodom drugačne, vendar je končni cilj ostajal isti: očistiti okupirane dežele tamkajšnjega prebivalstva in poskrbeti za navega, rasno čistega prebivalca, ki naj bi bil vreden rasne teorije, na katero je leta 1983 pristala tudi Kraljevina Italija.

V delu Ivica Žnidaršič gre iskati predvsem podatkovno osnovo vsega, kar smo zgoraj omenili. Na samem mestu, kar daje knjigi posebno vrednost, najdemo podatke, ki se nanašajo na vojno odškodnino žrtvam druge svetovne vojne, pa podatke o zakonih, zakonskih predpisih in odredbah, ki uravnavajo to problematiko in na osnovi katerih je bila popisana vojna škoda. Podan je tudi pregled, kaj je jugoslovanska država v povojnem času terjala od Nemčije, Italije, Madžarske, Avstrije. Podani so predlogi, kako bi se posamezni problemi v zvezi z reševanjem vprašanja vojne odškodnine lahko rešili in opozorilo, kako je bila vsa ta problematika normirana v drugih državah in kako so se tam reševali enaki problemi. Avtorica nam zelo bogato postreže s podatki o ocenitvah vojne škode za Slovenijo, ki so jo povzročili Nemci, Italijani, Madžari in Avstrijci z navedbo splošnega pregleda dogovarjanja z nemško državo in vsega, kar je bila Nemčija dolžna in česar ni izplačala. Po kritični obdelavi podatkov o vojni škodi, storjeni med drugo svetovno vojno, bomo končno lahko dobili realno sliko tedanjega stanja. Kot so marsikdaj pri splošnem ljudskem mnenju mislili, da so okupatorske države poravnale svoje obveznosti, ki jih je kasneje prejšnja oblast uporabila namensko, pa gre po besedah avtorice tudi zato, da marsikdaj ni prišlo do realizacije teh obveznosti. Nova država Slovenija bi se morala po njenem mnenju potruditi, da bi do realizacije teh obveznosti tudi prišlo.

Za pozornega bralca, ki ho v delu našel predvsem praktične podatke, ho poleg prikaza posledic žrtv vojne nasilja zanimivo še razmišljanje o arhivih in

muzejih v Sloveniji in Srbiji, ki hranijo dokumente o žrtvah druge svetovne vojne. Gre med drugim za gradivo haz za repatriacijo, ki so delovale za Slovenijo od maja 1945 naprej in preko katerih so se Slovenci vračali na svoje domove. V teh hazah in sprejemališčih v Sloveniji, bilo jih je okoli 40, so ljudi zdravniško pregledali in popisali. V zvezi s tem naj omenimo predvsem projektne in izvedbene naloge Arhiva Republike Slovenije, Enote na Kongresnem trgu 1. Sodelavci te enote so s posebnim računalniškim programom uspeli kljub časovni stiski oskrbeti na desetisoče hiviših izgnancev in drugih žrtv vojne nasilja s potrebno dokumentacijo, ki je nastala na osnovi omenjenih popisov iz haz za repatriacijo, s katero so lahko kandidirali na državno zakonodajo za uveljavljanje pravic.

Poglavje o repatriaciji je izredno zanimivo za tisti del naše zgodovine, ki je sovpadala z izgradnjo nove oblasti porušene in opustošene domovine in človeškim veseljem vseh, ki so se po dolgi letih izgnanstva vračali na svoje domove iz Evrope in drugih krajev nekdanje Jugoslavije. Avtorica, ki je bila sama izgnanka in je s te plati opaziti njeno osebno prizadetost, da hi se tragična stran slovenske zgodovine na izgubila, je v svojem res dragocenem delu pokazala še dokaj nepojasnjeno stran naše preteklosti. V delo je vpela usodn tisočev najhnihi ljudi, ki jih ponavadi zgodovina z veliko začetnico obide. Mogoče je v njenem prispevku zaslediti celo nekaj več, in sicer napotek zgodovinarjem in upravi, da je veliko vprašanj s tega aspekta še nerešeni in hi se hila za nadaljnjo obravnavo te problematike potrebno marsikatero stvari še lotiti in jo preučiti.

Metka Gombač

Milko Mikola, Stara industrijska podjetja na Celjskem. Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju. Študije 2. Celje 1996, 95 strani.

Celjski arhivist Milko Mikola, ki je dvignil nemalo prahu s svojo knjigo o izvensodnih procesih na Celjskem, nas tokrat preseneča z monografijo o starih industrijskih podjetjih na Celjskem. Ne glede na vsebino, se nam zdi objava knjige še posebno pomembna ker potrjuje, da krog slovenskih arhivistov, ki jim ni bistvena le tehnika arhivskega dela, le ni tako majhen. Še več! Zdi se, da so bili tisti, ki jim je hila bistvena le velikost fascikla in kot pod katerim sije nanj skladiščna žarnica, o vsebini pa niso imeli pojma, le najholj glasni in da zopet stopajo v prve vrste tisti, ki dejansko razumejo kulturno in znanstveno poslanstvo arhivov. Vprašanje namreč ni trivialno. Če se ho seda-